

Lumea ca ziar

Ioana Pârvulescu

Lumea ca ziar

A patra putere: CARAGIALE

Cu 248 de reproduceri inedite

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Vlad Zografi
Coperta: Angela Rotaru
Colaj: Ioana Pârvulescu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Andreea Stănescu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la C.N.I. Coresi S.A.

© HUMANITAS, 2011

Nici o reproducere din prezenta lucrare nu se poate face fără acordul
Editurii Humanitas și al autoarei.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

PÂRVULESCU, IOANA

Lumea ca ziar. A patra putere: Caragiale / Ioana Pârvulescu. – București:

Humanitas, 2011

ISBN 978-973-50-2954-8

821.135.1.09

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30

C.P.C.E. – CP 14, București

e-mail: cpp@humanitas.ro

www.libhumanitas.ro

„...sub soarele totdeauna vesel
al acestei adesea mahnite patrii.“

(I.L. Caragiale)

Cuvânt înainte

S-a împlinit un secol de când un tânăr student medicinist venit să studieze la Viena și membru al „României June“ a avut norocul să-l cunoască, la una din întâlnirile literare ale Societății, pe I. L. Caragiale. La 21-22 de ani, studentul avea toată viața înaintea, iar Caragiale, la aproape 60, o avea pe toată în urma lui. Între Caragiale și studenții români din Viena existaseră, de mai înainte, relații epistolare. De pildă, pentru că fusese ales membru onorific în societatea lor, prozatorul mulțumește cu o politețe fără cusur, prin câteva rânduri (nedatate) scrise după stabilirea la Berlin:

*„Prea stimată domnule Președinte și prea stimați
Domni Membri ai «României June»,*

Găsesc printre hârtiile mele o adresă a DV. prin care mi se face cunoscută înalta onoare ce mi-a acordat-o Societatea DV., numindu-mă membru al ei. Mă'ndoiesc că vă voi fi răspuns la acea adresă, deoarece pe atunci eram foarte turburat de neplăcute afaceri familiale. Dacă v' am răspuns chiar atunci la

vreme, nu strică să vă mai mulțumesc o dată pentru cât de grațioși v-ați arătat cu mine. Dacă nu v-am răspuns, îmi fac o datorie să vă mulțumesc din suflet pentru onoarea ce ați binevoit a-mi face, prea însemnată potrivit cu modestele mele merite de publicist român, și vă rog să mă iertați că vine atâta de târziu îndeplinirea datoriei mele.“

Urmează una din lungile formule de politețe cu care se încheiau scrisorile vremii, apoi semnătura, precedată de „Al Domniilor Voastre devotat servitor“ și adresa berlineză din Wilmersdorf bei Berlin.¹

Studentii români din Viena se așteptau poate la un om sarcastic sau măcar malițios, care să semene cumva cu propria-i literatură, dar, spre surprinderea lor, au găzduit la acea întâlnire un Caragiale elegant, „serios“, de o politețe dusă până la protocol. Scriitorului i s-a pus întrebarea, destul de banală, „Cum scrie?“, iar răspunsul coincide cu cel pe care-l știm din istoria literară și din mărturiile contemporanilor: Caragiale a spus că scrie extrem de greu, că fiecare pagină îi cere foarte mult timp, că zăbovește câte o noapte tot corectând câteva rânduri. Tânărul medicinist a păstrat amintirea acestei discuții între cele mai prețioase din viața lui.

Studentul de la „România Jună“ care a fost prezent la întâlnirea cu I.L. Caragiale este bunicul meu matern, Ioan Vintilă. Ideea că în ochii lui Caragiale s-a oglindit, fie și pentru câteva momente, figura dârză a bunicului meu și mai ales ideea că în ochii bunicului

meu s-a adăpostit, timp de o oră-două, chipul ușor ridat al unui Caragiale viu mă încântă. Îmi place să cred că port în gene, prin bunicul meu, amintirea lui Caragiale.

Pe linie paternă am avut un bunic regățean, Dumitru, căruia prietenii îi spuneau Mitică, iar unii chiar „nenea Mitică“. Multe din pozele lui (prea mici pentru a putea fi reproduse bine) sunt în grup, într-o atmosferă

(stânga) Ioan Vintilă (1889-1973), student la Facultatea de Medicină din Viena, prin 1911.

(dreapta) I.L. Caragiale (1852-1912), spre sfârșitul vieții. Pe unul din exemplarele fotografiei e o dedicație datată 1912.

veselă: era un *bon viveur*. Când s-a săturat de București, s-a stabilit cu frumoasa lui soție la Brașov. După ce naționalizarea l-a lăsat sărac, a murit relativ tânăr, cu o lună înainte de nașterea mea. Îmi place să cred că port în gene, prin el, amintirea veselă a Miticilor din Bucureștiul de odinioară. Între războaie bunicii mei și-au cumpărat, din pură întâmplare, locuințe pe aceeași parte de pe aceeași stradă din centrul Brașovului, unul la numărul 10, celălalt la numărul 4 (după numerotarea de azi). Cum paginile care urmează trebuie să aibă foșnet de ziar, reduc la aceste câteva elemente gazetărești „senzaționale“ viața bunicilor mei, promițând că, dacă timpul îmi va permite, voi reveni cândva la ei și la nevestele lor, cu răbdarea romancierului sau a memorialistului, pe care o merită din plin.

Plăcerea citirii ziarelor și revistelor din secolul 19 am descoperit-o târziu, abia după 1990. Departe de a fi prăfuite, aceste foi fărâmicioase, cu literele adesea șterse, au o prospețime colorată a vieții care face concurență primejdioasă cărților scrise în aceeași perioadă, dintre care multe sunt ilizibile. Deși mă tem că una din explicațiile risipirii puterilor literare la noi este tocmai publicistica, cu imperfecțiunile ei, cu viața ei scurtă, cu moartea ei o dată la 24 de ore, pe de altă parte însă, retrezită din somn după o sută de ani, presa veche se dovedește tot actuală. Și, în plus, aducătoare de revelații.

Cartea *Lumea ca ziar. A patra putere: Caragiale se* sprijină pe două întrebări care mă preocupă de multă vreme, una despre rezistența operei comice a lui I.L. Caragiale, cealaltă despre viața din vremea lui. Prima ține de curiozitatea cercetătorului literar, cea de-a doua de curiozitatea mea omenească, de dorința de a ști adevărul și, poate, de nevoia romancierului de a trăi mai multe vieți deodată. Decorul, recuzita și titlurile aparțin secolului 19, iar personajele cărții sunt Presa și Caragiale (gazetar și scriitor). Între cei doi eroi ia naștere o poveste pe care jurnaliștii timpului, mari iubitori de adjective, ar fi numit-o, poate, palpitantă.

În paginile care urmează se ascunde, ca răvașul în plăcintele secolului 19, fragmentul de ziar. Adresat momentului imediat, el are și valoare premonitoare, pentru că se transformă într-o imagine care îi reproduce sau, adesea, îi maimuțărește nu doar pe contemporanii lui Caragiale, dar și pe noi, cei de azi. Din păcate, în timp ce pe contemporanii lui Caragiale îi deformează mult, pe noi e posibil să ne reflecte cu ceva mai mare fidelitate, pentru că, tot uitându-ne în oglinda paginii de ziar, ne-am potrivit chipul după ceea ce ne-a atras mai mult în ea: strâmbătura. Într-o lume a rupturilor, a pornitului de la zero, a ștergerii amintirilor, nimic n-a avut o mai bună continuitate la noi decât obiceiurile gazetărești, care, încetul cu încetul, ne-au modelat, și nu neapărat în bine. La sfârșitul drumului făcut prin presa timpului – radiografie a înfloririi gazetăriei în România modernă – se naște,

aproape de la sine, o teorie nouă cu privire la curajul artistic al lui Caragiale și la poetica lui.

Decupajele pe care le-am fotografiat după gazetele vremii, tăiate anume cu resturi, cu franjuri, în așa fel încât să evoce contextul din care au fost desprinse, sunt de citit, nu de privit. Aș fi putut să le reproduc prin citare, dar impactul ar fi fost altul. Unele au rămas ușor îndoite sau piezișe, la fel ca pagina de ziar pe care o ții în mână. Multe dintre ele provin din arhiva personală, adunată încetul cu încetul din anticariate și de pe la târguri, altele sunt din colecțiile de periodice ale așezământului întemeiat de Regele Carol, pentru studenți, vizavi de palatul lui, Biblioteca Centrală Universitară „Carol I“. Cum primii destinatari ai acestei cărți sunt chiar studenții, nu-mi rămâne decât să mulțumesc Bibliotecii pentru permisiunea de a le reproduce și să mă bucur că le pot împărtăși cititorilor experiența mea într-un mod cât se poate de direct.

Într-o primă formă, mai schematică, am pus problemele din carte în conferința cu titlul „E foarte greu să scrii românește. Presa din vremea lui Caragiale“, pe care am susținut-o la Teatrul Național în 27 februarie 2011. Le mulțumesc tuturor celor care m-au onorat cu prezența lor și m-au ajutat cu comentariile lor făcute la cald sau care, mai târziu, m-au încurajat prin excelente remarci, în scrisori sau în discuții.

I. P.

„Am putea aduce ca mărturie
oameni vii, din viața reală.“

G. Ibrăileanu

I. În căutarea unei lumi oglinđite

Când spunem „Caragiale“, ne gândim la autorul comic. De ce s-au înșelat atât de grav asupra operei lui mulți contemporani ai săi, precum și oameni din generațiile următoare, între care critici importanți? Aceasta e prima întrebare, problema de istorie și critică literară care a generat această carte. Cum de au avut păreri opuse asupra valorii scrierilor lui Caragiale și a rezistenței lor în timp nu numai semenii lui mai puțin avizați într-ale artei literare, ale căror motive sunt strict personale, nu numai gazetari azi uitați cu desăvârșire, din grupări adverse, ci și unii scriitori de bună-credință și de bună educație estetică, cum ar fi Ibrăileanu, Duiliu Zamfirescu și, mai ales, E. Lovinescu? Dar relativismul istoric al operei lui Caragiale e subliniat chiar și de Paul Zarifopol, prietenul prozatorului și inițiatorul principalei ediții critice în care sunt strânse operele lui. Oare nu aveau și ei o anume îndreptățire? Și dacă da, câtă? Unde vedeau just și unde nu?

Din seria de atacuri, denigrări sau pur și simplu neînțelegeri critice², merită privită îndeaproape cea

care e cel mai îndârjit argumentată. În 1920, așadar la 8 ani după moartea lui Caragiale și când locul său în istoria literaturii române nu era la fel de bine fixat ca astăzi, Lovinescu, criticul revizuirilor (ironia soartei și a istoriei literare face ca acest cuvânt să fie unul din vocabularul personajelor caragialești: „Să se revizuiască, primesc! Dar să nu se schimbe nimica...“), așadar criticul permanentei ajustări a opiniei revine deja a patra oară la opera lui Caragiale, asupra căreia formulase rezerve încă din 1907. Și nu ca s-o salveze, ci, dimpotrivă, ca s-o pună sub pecetea clară a neîncrederii. Iată cum începe capitolul „Caragiale“ din *Critice* (vol. IV, ediția a II-a, București, 1920)³: „La moartea lui Caragiale a fost un strigăt general de jale. Scriitorii mari și mici și-au plecat fruntea deasupra trupului neînsuflețit al dramaturgului; oameni politici l-au preamărit; criticii l-au însoțit cu laude în pacea sfântă a panteonului. D. M. Dragomirescu l-a proclamat chiar o mare figură europeană, într-o epocă în care gustul literar e amenințat prin literatura lui Anatole France și d'Annunzio. Nici un cuvânt de critică; nici o îndoială; numai recunoaștere și încredere în veșnicia teatrului său.“ Urmează o analiză a comediilor, făcută în numele acestei îndoieli sau rezerve, totuși „cu pietatea cuvenită unui om de talent“, dar, adaugă Lovinescu, „fără să pierd din vedere criteriul istoric“. Criticul vorbește, între altele, pe-ndelete, despre limbajul personajelor caragialești: „o limbă tulburată de toate gunoaiile mahalalei, dar

expresivă, viguroasă, de o rară viziune satirică“, un limbaj atât de deformat, „încât va fi o veșnică nedumerire pentru posteritatea mai îndepărtată“. Dă apoi exemple de cuvinte nearmonioase și neologisme din nuvela *Păcat* (*recomandațiile imperioase, comunicate, maltratate, articularea inegală, excitat, succesul colosal, afectat*). La una din următoarele „revizuirii“, în 1928, pune punctul pe i în privința reproșului: „nu ne ridicăm împotriva neologismelor, ci a vulgarității lor ziaristice (s.m.)“. Și încheie cam brusc, cu afirmația gravă pe care i-a amendat-o criticului, iar nu criticatului, tocmai posteritatea pe care miza: „Cu toată rara intuiție și putere de creațiune – darul cel mai de preț al unui scriitor –, opera lui Caragiale mi se pare săpată într-un material puțin trainic. Timpul a început să-l macine încetul cu încetul... Lipsită de orice ideologie, de orice suflare generoasă, plină de pesimism copleșitor, de o vulgaritate, de altminteri, colorată – ea s-a bucurat de prestigiul unei literaturi prea actuale; va rămânea însă mai târziu cu realitatea unei valori mai mult documentare...“ Să reținem, deocamdată, reproșurile legate de vulgaritatea colorată și de succesul efemer al actualității.

A doua întrebare: cum era lumea reală din vremea lui Caragiale, aceea care i-a servit de model în opera comică? Aceasta e problema care ține de istoria mică și de sociologie, un aspect care se va dovedi până la urmă esențial, întrucât conduce și la elucidarea primei

Un articol al tânărului E. Lovinescu (32 de ani), în *Dimineața*.

chestiuni. Era viața aceasta cum o vedem în scrisorile lui Maiorescu, Duiliu Zamfirescu, Caragiale însuși? Era cum se oglindește în nenumăratele scrieri păstrate de la oameni din toate păturile sociale, ca-n jurnalele intime care ne-au rămas din secolul 19 sau era ca-n comediile și schițele lui Caragiale? Sigur că oglindă perfectă nu există, totuși de care model era viața mai aproape? Fiindcă, dacă punem alături cele două oglinzi, ele arată realități opuse. Cea dintâi, a jurnalelor și scrisorilor, prezintă o lume deloc lipsită de greutate și defecte, dar în curs de așezare și orientată, ca întreg secolul, spre progres, spre armonie și spre o viață ceva mai bună și mai ușoară, o lume cu oameni care n-au timp să fie obosiți, o lume cu spirit de sacrificiu și cu o sănătoasă doză de normalitate. Cu încredere în om și în viitor. O lume dominată de regula de aur a bunului-simț. Cu o anume măreție, care impune.⁴ Iar cea de-a doua oglindă, lumea din opera lui Caragiale, ne arată o societate sucită și total ridicolă, plină numai de semidocti, de corupți, de proști. Regula stridenței și a inadecvării îi însoțește pe oamenii acestei lumi asemenea tinichelelor legate uneori de coada câinilor și care-i acompaniază asurzitor la fiecare mișcare. Care era realitatea?

Era oare, cum spune Mihai Ralea, o lume bună, patriarhală, cu oameni naivi și simpatici? Citindu-l pe Caragiale, Ralea vede (sau mai degrabă își amintește) viața din vremea lui Caragiale, pe care el a cunoscut-o

în copilărie și până pe la 20 de ani: „[...] O viață simplă, bună, optimistă, câteodată chiar idilică. Eroii lui Caragiale sunt sănătoși sufletește, trăiesc fără tensiune, fără mari ambiții, fără desiluzii amare și fără ciocniri tragice. Ridicolul lor nu-i face odioși, nici desgustători.“ (Este greu de contestat remarca empirică a lui Ralea că „majoritatea acestor personaje sunt simpatice“, afară doar dacă nu citim printr-o grilă de tip „contemporanul nostru“, cum a făcut, pasionant de altfel, Jan Kott cu Shakespeare, iar pe urmele lui, Mircea Iorgulescu cu însuși Caragiale, descifrat prin răul din perioada comunistă.) În fond, spune Ralea, în ciuda gesticulației lor exagerate, eroii aceștia sunt „copii buni“, oameni „plini de jovialitate și bonomie“. Lipsa răului de adâncime este argumentată de Ralea în felul următor: „Un burghez care are la mahala casă cu cerdac în care-și bea cafeaua, care are grădină cu nuci sub care-și citește gazeta liniștit, care nu-și bate capul cu afaceri complicate și cu o existență prea grea nu poate fi feroce.“⁵ Avea dreptate Ralea sau, cum au spus mulți critici, exagera prin comparație cu epoca în care scria, eseu fiind publicat în 1935?

La polul opus imaginii pe care o are Ralea despre viața din timpul lui Caragiale se află opinia impusă încetul cu încetul în perioada comunistă, bazată pe sintagma creatoare de confuzii „lumea lui Caragiale“, formulă care se referă când la opera lui Caragiale, când la realitatea de la care a pornit scriitorul. Este opinia

ideologizată ale cărei urmări profesorii de la Litere le mai simt și azi, în răspunsurile studenților. Lumea burgheză e coruptă și rea, nici un om nu este cum vrea să pară, există o discrepanță între masca de onorabilitate și chipul real, societatea e putredă etc. Pentru unii, burghezii sunt – chiar mai ciudat – bogații, adică automat „răii“. De la formulările unor critici, de pildă Lovinescu, despre contrastul dintre aparență și esență în privința *personajelor literare*, școala din perioada comunistă a făcut un transfer mistificator spre *oamenii reali*, spre burghezul obișnuit al epocii. Critica literară și concepte ca „realism“ sau „obiectivitate“ au devenit, ca tot ce era atins de ideologie, instrumente ale mistificării. Lumea reală era strâmbă, iar scriitorul obiectiv Caragiale a prezentat-o exact așa cum era.

Mai există opinia (o întâlnim și la Slavici) că doar „lumea bună“ era „bună“, iar restul lumii, mahalaua, amplexații și politicienii erau ca-n Caragiale. Nu numai citatul din Ralea despre omul de la mahala⁶ este un contraargument, ci și nenumărate documente care arată că nici funcționarii, nici mahalaua și nici politicienii nu sunt ca-n Caragiale, toți au un cod și au, pe lângă prea-omenești defecte, și calități, cu totul dispărute la eroii din comedii, momente și schițe. Această lipsă îl face pe G. Ibrăileanu să vorbească, în anul 1909, de răutatea lui Caragiale: „Desigur că marele nostru satiric nu e un om bun. O spun aceasta fără grijă, căci sunt convins că pentru el aceasta nu e un blam.

Să mă explic în ce constă răutatea lui Caragiale. Pe Caragiale, în opera sa cu caracter social, nu-l inspiră decât răul. În opera sa socială el n-a zugrăvit decât stupiditatea oamenească. Dar se va zice: «Așa e societatea pe care a zugrăvit-o. Fiind obiectiv, n-a putut s-o zugrăvească decât rea». Dar nu e așa. Oare Miticii, Georgeștii și Protopopeștii n-au nimic omenesc în ei? Să fie numai proști, răi și în cazul cel mai bun sterilizați de sentimentele omenesti? [...] Am putea aduce ca mărturie oameni vii, din viața reală.”⁷

Ca să lămurim cele două mari semne de întrebare se impune un ocol prin presa din vremea lui Caragiale.

„Europa dumitale“
privind în urna de vot,
caricatură din *Ghimpele*.